

z třísvazkové recenze před čtením S z dvousvazkové. Ostatně o této otázce slibuje autor vyložit jinde.

Nové vydání tohoto svazku bylo tedy zlepšeno. Ziegler upustil od některých zbytečných emendací a ponechal často tradiční čtení, případně přijal lepší emendace dřívějších vydavatelů.

Obdivu zasluhuje vynikající ediční technika. Přesný aparát a testimonia, mezi nimiž Ziegler na rozdíl od Lindskega uvádí nejen místa z jiných autorů shodující se ve slovním znění s Plutarchovým textem, nýbrž i paralely, které jsou v každém vydání bohatší, aniž zmenšují přehlednost a stručnost, zvyšují hodnotu knihy.

Antonín Hartmann

Salvatore Aurigemma, Villa Adriana. Roma, 1962. Stran 222, obrazů 208, tabulek 32.

Skvěle vypravená kniha Státního nakladatelství v Římě podává živý obraz odkrývané císařské vily v Tivoli (28 km od Říma). V předmluvě pojednává autor, jenž věnoval řadu let archeologickému výzkumu vily, o císaři Hadrianovi a jeho povahových rysech, o jeho choti Sabině a oblíbenci Antinoovi a načrtává etapy výstavby vily, její ráz a podává identifikaci a funkci jejích částí. (Většinou však jsou dosud neisté.) Následuje výklad o osudech vily v dalších stoletích a o výzkumu archeologickém, který pokračuje a není skončen, neboť zbývá zde ještě mnoho archeologicky odkryt. V hlavním oddílu (31—188) sleduje autor od dnešního vchodu do rozsáhlého areálu (56 ha) vily jednotlivé stavby těchto antických Versailles, jež jsou více nebo méně zřícené a porušené, ale malebně rozložené na svazích kopcovitého terénu. V nich se našly četné plastiky při dřívějších výkopech zdobící sbírky vatikánské i jiné evropské.

Ve vhodných záběrech, i barevných, jsou zobrazeny všechny dosud odkryté stavby, jejichž označení starší nevystihuje vždy jejich skutečnou funkci a účel, s vybranými ukázkami jejich někdejší sochařské i jiné výzdoby. Jsou to: T. ř. řecké divadlo, peripterální nymfaion, kde se nově (1958) našla mramorová replika Afrodity knidské, palaistra, poikilé (autor poukazuje na nevhodná označení dřívější a dosavadní také nelze srovnat s athénskou stouo poikile). Rekonstrukce v modelu od arch. Gismondioho nebo kresběné nárysy přibližují čtenáři původní vzhled stejně jako staré rytiny Piranesiho a Rossiniho. Dále je tu budova pro císařskou stráž, bibliotéka (snad), okrouhlý porticus po provedené restauraci stavby, budova s třemi exedrami a fontánou, trojí therny menší a therny velké s mohutnými klenbami křížovými a s kopulí (náznorný je tu plastický model) a nymphaion s architektonickým komplexem sálu rozmanitého půdorysu. Šíře je podán výsledek autorova nedávno obnoveného výzkumu jedině s určitostí identifikované části vilového souboru. Je to Kanops (100—133) s jeho zajímavou úpravou a s nalezenými význačnými plastikami (kopie karyatid z Erechtheia, Polykleitovy a Feidiovy Amazonky aj.). Následuje tř. Torre di Roccabruna, Akademie s chrámem Apollonovým, odcion, praetorium s řadou mohutných arkád, porticus, kryptoporticus a velkolepý palácový komplex zv. Piazza d'Oro s mosaikami, s nárysy půdorysů a řadou záběrů velkolepých zřícenin s klenbami. Knihovna latinská a řecká s nádvořím a komplex místností s pěknými černobílými mosaikami, kde v 18. stol. byly nalezeny fresky, jejichž tématu jsou dochována v kresbách a rytinách. Část staveb je upravena s výhledem na tř. údolí Tempe.

Z význačných uměleckých děl ve vile nalezených jsou zde v samostatné části (189—202) zobrazeny kopie některých řeč. originálů ve versi doby Hadrianovy (Tyranoktonoi, Myronův Diskobolos, Praxitelův Odpočívající satyr, Antinoos, Doidalsova Afrodita, Tazza Farnese a četné umělecky hodnotné polychromní mosaiky). Hojná je bibliografie, vedená až od 18. stol. do 1960. Jsou tu plátky řady architektur, reprodukce rytin, jež vytvořil v 18. stol. Piranesi a v 19. stol. Rossini, skicové nárysy staveb ze starší doby, leckde ve stavu dochovalějším; hojně jsou fotografie dnešního stavu, řada je barevných pro představu o zasazení architektury do místního krajinného rámce, a modely jednotlivých architektur i jejich komplexu, jež vytvořil většinou I. Gismondio. Vila je dnes významným musejním ústavem a zůstává předmětem dalšího výzkumu.

Gabriel Hvizdar

Andreas Mócsy, Pannonia, Sonderdruck aus Pauly—Wissowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Supplementband IX, 517—776; A. Druckemüller Verlag in Stuttgart, 1962.

Die Problematik des mittl. Donauraumes interessiert eine ziemlich große Zahl von Forschern, für die das Separatum Pannonia bestimmt ist. Der Verfasser dieses Stichwortes ist der bekannte ungarische Sachkenner Andreas Mócsy, der den umfangreichen Stoff unter mehrere Abschnitte klar und übersichtlich gliedert. Am besten bearbeitet sind solche anzusehen, die sich mit der

Problematik der Grenzen, der Bevölkerung und der Inschriften beschäftigen, dagegen diejenige, welche die Übergangsperiode betreffen, bringen manchmal nur Vermutungen und bisher nur schwebende Beobachtungen (z.B. das Verhältnis zwischen dem römischen Kaiserreich und den Slawen und Ungarn).

Da die antike Provinz Pannonia auf dem Gebiete von mehreren Ländern liegt, die heutzutage zu den Gebieten von Ungarn, Österreich, Jugoslawien, teilw. auch Rumänien und der Tschechoslowakei, angehören, sind viele Resultate der Localforschung in den einheimischen Sprachen abgefaßt. Die Abhandlung über Pannonia von Mócsy ermöglicht jetzt vielen Forschern diese Ergebnisse der Forschung zu erfassen. Am meisten sind es die ungarischen Arbeiten, deren Resultate Mócsy als Beispiele anführt, ohne jedoch die sonstige Literatur zu vernachlässigen. Was die Bibliographie betrifft, so sei bemerkt, daß J. Dobiáš in seinem erst im J. 1964 erschienenen Buche (*Dějiny československého území před vystoupením Slovanů* = The History of the Czechoslovak Territory before the Appearance of the Slavs, Praha 1964) eine umfangreiche Literatur anführt, die die von Mócsy behandelte Literatur ganz gut ergänzt. Ohne die Details der Forschung anzutasten, wollen wir bemerken, daß diese Abhandlung eine willkommene und nützliche Bereicherung der Sachliteratur zur Donauraumforschung ist.

Zu einigen Stellen wollten wir einige Bemerkungen beistreichen: 541,30: Livius *perioch.* 141 bezieht sich zu den Ereignissen im J. 11, nicht 12; 545,9: Die zwei Batos. der Desidiate und der Breuker, sind nicht ganz klar abgeordnet; 549,41: jetzt zu ergänzen: J. Dobiáš, *Les problèmes chronologiques de la colonne de Marc Aurèle à Rome* (Charisteria F. Novotný oblata, Brno 1962. 161—174); 558,56 Gran, der heutige Fluß Hron; 561,11: *apud Marcomannos* richtig *Marcommanos*; 561,13: Dess. 9120 richtig 9122; 562,32ff.: Die deutsche Übersetzung der magyarisch geschriebenen Titel fehlt; 572,23: vgl. V. Velkov, *Die thrakische u. dakische Stadt in der Spätantike*, Sofia 1959, passim; 580,20: vgl. auch Em. Nohejlová—Prátová, *Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (Die Münzfunde von Böhmen, Mähren und Schlesien) I, Praha 1955, und V. Ondrouch, *Nálezy keltických, antických a byzantských mincí na Slovensku* (Die keltischen, antiken und byzantinischen Münzen in d. Slowakei), Bratislava 1964; 591,62: Der Statthalter *Attius Macro* hieß *Lucius*, vgl. CIL III 11077; 592,21: Unter die Statthalter ist einzureihen *L. Aurelius Gallus*, vgl. V. Ondrouch, *Limes Romanus na Slovensku* (Il limes Romano in Slovacchia), Bratislava 1938, S. 45, Nr. 26 et PIR² 1516; 603,69: *collegium montanorum* von Brigetio, CIL III 4354 = Barkóczy, *Brigetio* 138, ist wohl mit der Inschrift aus Komárno: *IO M/pro sul. imp. (col monte) ex suo rest.*) gleichzusetzen 644,14: über Mušov s. A. Gnirs, *Römská stanice na Mušově* (Die Römerstation Mušov, Zpráva čs. stát. archeol. ústavu 2/3, 1929—30, S. 9—29 u. 109—11; 650,1—3: die angeführten Lokalitäten sind zerstreut angeführt; 651,1: unter den Lokalitäten fehlt *Celamantia*, obwohl auf der Karte angeführt. Es wäre von Nutzen, wenn bei den Lokalitäten auch die heutige Staatszugehörigkeit angeführt würde; 657,4: zu ergänzen CIL III 11332; 692,12: aus der Slowakei stammt jetzt auch s. g. *acs rude* (unpubliziert); 745,25: zu ergänzen CIL III 4444 *Trunosito* und CIL III 10963 *Trasito* (lokale Götter); 747,66: vgl. auch O. Pelikán, *Nový dunajský jezdec* (Ein neuer donauländischer Reitergott), *Sborník Filozofickej fakulty UK*, IX, 1958, *Historica*, S. 253ff.; 757,30: Barkóczy, *Brig. 54 = Revocata*. ist als christlicher Name nur mit Bedenken zu betrachten; 761: Über die sich in der Slowakei befindenden Monumente vgl. O. Pelikán, *Slovensko a rímske impérium* (Slowakei und das römische Imperium), Bratislava 1960, S. 348; 773,42:.. unserem Leben und unserer Kultur ist zu lesen: unserem magyarischen Leben und ungarischer Kultur.

***

Chr. M. Danoff, *Pontos Euxeinos*, Sonderdruck aus Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Supplementband IX, 867—1176; 1911—1920; A. Druckemüller Verlag in Stuttgart, 1962.

Die Schwarzmeerküste spielte zwar in ihrer Entwicklung für die westeurop. Geschichte eine nicht so wichtige Rolle wie z. B. die Provinz Pannonia, aber ihre Aufgabe als Vermittlerin zwischen Europa und Asien wird bisher mehr für spätere Epochen als für das Altertum geschätzt. Pontos Euxeinos war ein ziemlich begrenzter Raum, dessen Problematik sich nicht auf so entfernte Orte wie es bei dem Mittelmeer der Fall ist ausdehnte, trotzdem ist sie manchmal — besonders in den Fragen der Bevölkerung — noch mehr kompliziert. Deswegen war es eine gute Idee, diesen schwarzmeereschen Problemen ein spezielles Stichwort auszumessen und es auch als ein Separatum herauszugeben. Diese Arbeit wurde dem bekannten bulgarischen Forscher, dem Professor an d. Univ. zu Sophia, Chr. M. Danoff anvertraut.

Die Aufgabe des Verfassers war sehr ungünstig, da die Forschung der schwarzmeereschen Küste in jedem der heutigen Staaten einer anderen Entwicklungsgeschichte unterlag. Die besten